

«Тасдиқ мекунам»

Директори Институти фалсафа,
сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи
академик А. Баҳоваддинови АМИТ
Маҳмадизода Н.Д.
_____ 2025 с.

ХУЛОСАИ

Шуъбаи таърихи фалсафаи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи академик А.Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ба рисолаи номзодии Раҳмонов Самандар Давлаталиевич дар мавзӯи «Таҳлили муқоисавии ақидаҳои иҷтимоӣ-фалсафии Аҳмади Дониш ва ҷадидия оид ба ислоҳот дар аморати Бухоро» аз рӯи ихтисоси 09.00.03 – таърихи фалсафа

Дар марҳалаи омода намудани рисола Раҳмонов Самандар Давлаталиевич ба ҳайси унвонҷуи Шуъбаи таърихи фалсафаи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи академик А. Баҳоваддинови АМИТ фаъолият намудааст.

Раҳмонов С.Д. соли 2012 факултаи таърих ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакиро аз рӯи ихтисоси 020700 муаллими таърих ва ҷомеашиносро хатм намудааст. Ҳоло ӯ ба ҳайси омӯзгори Кафедраи фанҳои гуманитарӣ дар Муассисаи давлатии таълимии Коллеҷи тиббии ҷумҳуриявӣ фаъолият дорад.

Раҳмонов С.Д. дар давраи унвонҷӯӣ имтиҳонҳои номзадиро бо муваффақият супоридааст:

1. забони хориҷи (англисӣ) – 4 (хуб)
2. таърих ва фалсафа илм – 4 (хуб)
3. таърихи фалсафа – 5 (аъло)

Рохбари илмӣ – Зиёӣ Хуршед Махшул – доктори илмҳои фалсафа, профессор, ҷониши директори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи академик А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон мебошад. Мавзӯи диссертатсияи номзодии Раҳмонов С.Д. дар ҷаласаи Шӯрои илмии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинов аз 20.04.2023, суратҷаласаи № 4 мавриди таҳлил ва муҳокима қарор гирифта, тасдиқ шудааст.

Рисолаи номзодии Раҳмонов Самандар Давлаталиевич дар мавзӯи «Таҳлили муқоисавии ақидаҳои иҷтимоӣ-фалсафии Аҳмади Дониш ва ҷадидия оид ба ислоҳот дар аморати Бухоро» аз рӯи ихтисоси 09.00.03 – таърихи фалсафа дар Шӯбаи таърихи фалсафа аз санаи 04.03.2025 № 2 муҳокима ва барои ҳимоя пешниҳод карда шуд.

Аз рӯи ҷамъбасти муҳокимаи диссертатсияи Раҳмонов Самандар Давлаталиевич дар мавзӯи «Таҳлили муқоисавии ақидаҳои иҷтимоӣ-фалсафии Аҳмади Дониш ва ҷадидия оид ба ислоҳот дар аморати Бухоро» ҷиҳати дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои фалсафа аз рӯи ихтисоси 09.00.03 - таърихи фалсафа хулосаи зерин қабул карда шуд:

Диссертатсия таҳқиқоти илмии анҷомёфта буда, дорои арзиш ва аҳамияти назарӣ амалӣ ва навгонии илмӣ мебошад. Муаллиф таҳқиқоти густурда ва муфассалеро анҷом додааст, ки он дорои арзиши баланди илмӣ мебошад.

Зикр кардан бамаврид аст, ки дар таҳқиқоти илмӣ диссертант аз усул ва равишҳои маъмули илмҳои фалсафӣ истифода намуда, масъалаи ислоҳоти сиёсӣ-иҷтимоии Аморати Бухоро аз дидгоҳи Аҳмади Дониш ва ҷадидияро мавриди пажӯҳиш қарор дода, ба натиҷаҳои назарраси илмӣ расидааст. Аз ҷумла, диссертант қайд мекунад, ки вазъи ба ислоҳот ниёздоштаи аморати Бухоро дар асри XIX ва дар ҳоли инқироз қарор доштани низоми ҳукуматдорӣ аз омилҳои пайдоиш ва паҳншавии

ақидаҳои марифпарварӣ ва ислохотталабӣ дар ҷомеаи онвақта буданд. Сулолаи Манғития бинобар беҳабарӣ ва идора карда натавонишани қудрати сиёсӣ аморатро дар ҷаҳлу торикӣ ва аҳволи ҳузнангез қарор дода, суистифода аз ислóмро дар мамлакат роҳандозӣ намуда буд. Гузашта аз ин, ғасб шудани кишвар аз ҷониби империяи Россия ва ташкил ёфтани генерал-губернатории Туркистон дар нимаи дуюми садаи XIX ашхоси худогоҳу ватандӯсти аморатро ба интиқоди низоми сиёсии аморати Бухоро ва пешниҳоди паёмҳои ислохотталабӣ водор менамуданд.

Яке аз муътабартарин мутафаккирони ин давра, ки талаби татбиқи ислохотро аз ҳокими манғитӣ карда ва барои расидан ба ин гуна ҳадафҳо рисолаҳо нигошта, дар онҳо ҳатокориҳои дар ҷомеаи Бухоро мавҷудбударо аз дидгоҳи интиқодӣ баррасӣ намудааст, Аҳмади Дониш буд. Ин ақидаҳои мутафаккир оид ба ислохот ва махсусан афкори маорифпарваронаи ӯ на танҳо барои он даврон, балки барои шароити муосир дар ҷомеаи тоҷик низ хеле таҷрибаи мубраму пураҳаммият ба ҳисоб рафта таҳлили ҳамаҷонибаи таърихӣ-фалсафиро аз нигоҳи илми муосир тақозо мекунанд.

Аҳмади Дониш дар замоне зистааст, ки он ҳангом қудратҳои ҷаҳонӣ идеологияи «панисломизм»-ро дар баробари «сионизм» ва «сотсиализм» ба халқову миллатҳо ва минтақаову қитъаҳои гуногун таҳмил менамуданд. Бинобар ин, зимни таҳқиқ ва баррасии осори фалсафии Аҳмади Дониш маълум мегардад, ки агарчи аксар муҳаққиқон ӯро ба гурӯҳи панисломизм ва ислохотталабони дини ислом шомил намуда, осору пешниҳодҳои ислохотхоҳонаи донишмандро ба чунин равиҳо мансуб донистаанд, вале ин гуна андешаҳо ба воқеият ихтилофдоранд. Аҳмади Дониш дар осори худ сиёсисозии исломро дар мисоли андешаҳои Саид Ҷамолуддини Афғонӣ ва Шайх Муҳаммад Абду истиқбол накарда, алорағми пайравони онҳо ба тафаккури дунявӣ тақя намудааст. Аммо ин вижагиҳои аслии ҷаҳонбинии дунявии мутафаккир

зимни пажухиши осор ва зиндагиномааш аз назари муҳаққиқон дур афтодааст. Аз ин рӯ, тасмим ҷиҳати баррасии афкори мутафаккир, ки аз дидгоҳҳои дунявӣ ва маорифпарварона баён шудаанд ва нигоҳи интиқодии бархе аз муҳаққиқон ба ин гуна арзёбӣ на фақат масъалаи мубрам, балки саривақтӣ ва таҷрибаи муфид барои ҷомеаи муосири тоҷик хоҳад буд.

Дар баробари ин, равшан сохтани масъалаи барғалат бо ҷадидия яксон донишони фалсафаи иҷтимоии маорифпарварии Аҳмади Дониш то ҳол дар таърихи фалсафа ва фалсафаи иҷтимоӣ мубрам боқӣ мемонад. Яке аз омилҳои ин зери тозиинаи танқид қарор гирифтани тадрис дар мактабу мадрасаҳо аз ҷониби мутафаккир мебошад, аммо ин омил имкон намедихад, ки мутафаккири маорифпарвар Аҳмади Дониш баробар бо ҷадидон муаррифӣ шавад. Ин вобаста ба он аст, ки Аҳмади Дониш дар воқеъ донишманди ратсионалист бо тафаккури дунявӣ аст, аммо ҷадидон дар ҳалли масъалаҳои миллӣ ва давлатӣ бо дастгирии аҷнабиён манфиатҷӯ буданд ва исломро ягона роҳи рафъи ақибмондагӣ арзёбӣ мекарданд. Гузашта аз ин, аксари мероси маҳфузмондаи ҷавонбухориён ё ҷадидия фақат дар заминаи таблиғи ақидаҳои таҳмилини панисломӣ ва пантуркизм ташаккул ёфта, барои ҷомеашиносии муосири миллӣ камарзиш мебошанд. Аз ин рӯ таҳқиқи муқоисавии масъалаи ислоҳоти сиёсӣ-иҷтимоии аморати Бухоро аз дидгоҳи Аҳмади Дониш ва намояндагони ҷадидия ҳамчун мавзӯи мубрам ба ин паҳлӯҳои масъала низ равшанӣ меандозад.

Диссертант дар омода намудани диссертатсия аз сарчашмаҳои илмии муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ фаровон истифода намуда, мавқеи хешро оиди масъалаҳои баҳсноки маъорифпарварон, ҷадидия ва пантуркизм дақиқ муайян кардааст. Дар рафти таҳқиқ муаллиф аз усулҳои таърихӣ, таҳлил, таркиб, таҷрид, индуксия, дедуксия, муқоиса, умумиятдиҳӣ, таъвил ва ғайра васеъ истифода намудааст.

Мазмуну моҳият ва муҳтавои тадқиқоти илмии Раҳмонов С.Д., коркардҳои методологии дар кор истифодашуда ва натиҷаҳои бадастовардашуда, махсусан тасаввурот оид ба ташаккули мафҳумҳо ва назарияҳо оид ба маърифпарварӣ, мавқеи ҷадидон, пантуркизм ва панисломизм, ки дар фалсафаи охири асри XIX ва аввали асри XX ҷойгоҳи хосро пайдо карда буд, арзиши баланди илмӣ доранд.

Мақсад ва вазифаҳои кори тадқиқотӣ мувофиқ ба талаботи меъёрҳои муқарраршуда буда, омӯзиш ва таҳлили масъалаи ислоҳоти сиёсӣ-иҷтимоии Аморти Бухоро аз ҷидғҳои Аҳмади Дониш ва ҷадидия мақсади таҳқиқоти мазкур мебошад.

Мувофиқи ҳадафи гузошташуда, дар таҳқиқот вазифаҳои зерин ҳал карда мешаванд:

- тавсифи осори Аҳмади Дониш, дараҷа ва методологияи омӯзиши асарҳо ва таълимоти ӯ дар замони шуравӣ ва даврони муосир;

- муайян сохтани моҳияти ҳаракати маорифпарварӣ ва хусусиятҳои он дар аморти Бухоро;

- равшан сохтани муҳити иртиҷоии давраи ҳукмронии сулолаи Манғития ва муайян кардани сабабҳо ва омилҳои боздошти ҷомеаи даврони Аҳмади Дониш аз рушду тараққӣ;

- ошкор сохтани омилҳои асосии муайянкунандаи хусусиятҳои густариши афкори ислоҳталабӣ ва маорифпарварӣ дар ҷомеаи Бухоро ва ҷидғҳои маорифпарварона ва ислоҳотхонаи Аҳмади Дониш дар муқоиса бо дигар маорифпарварони асри XIX;

- нишон додани масъалаҳои сиёсӣ-иҷтимоии аморти Бухоро, ки дар осори Аҳмади Дониш инъикос ёфтаанд ва мазмуну мундариҷаи ислоҳоти сиёсӣ-иҷтимоии онҳо аз ҷидғҳои мутафаккир;

- муайян сохтани бартариҳо ва афзалияти афкори ислоҳотхонаи Аҳмади Дониш аз таълимоти ҷадидия оид ба ислоҳоти сиёсӣ-иҷтимоӣ тавассути нишон додани тафовутҳо байни ислоҳталабии динӣ ва

маорифпарварӣ.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро андешаҳои муҳаққиқон ва ихтисосмандони фалсафа ва идеяҳои шакли концептуалӣ гирифтаи ҷомеашиносон оид ба ислоҳоти иҷтимоӣ-сиёсӣ ва маорифпарварӣ ташкил медиҳанд.

Навгониҳои асосии диссертатсия аз он иборат аст, ки дар он аввалин бор дар илми ватанӣ масъалаи ислоҳоти сиёсӣ-иҷтимоии аморати Бухоро аз нигоҳи Аҳмади Дониш ва намояндагони ҷадидия бо истифода аз методи муқоисавӣ таҳлилу таҳқиқ гардидааст. Навгониҳои дигаре, ки дар натиҷаи ин ба даст омада, ба ҷомеаи илмӣ пешкаш мегарданд, аз он иборатанд, ки бори нахустин:

- осори Аҳмади Дониш, аз ҷумла девони ашъори омӯхтанашудаи ӯ ва таҳқиқи онҳо аз нигоҳи методологияҳои гуногун дар замони шуравӣ ва даврони муосир ба таври муназзам тавсиф гардида, дар асоси далелҳои тарҷумаиҳолӣ таъсири сафарҳои мутафаккир ба Россия ҳамчун таҳаввули кулӣ дар ҷаҳонбинии ӯ, вале бо ин сабаб ба фарҳанги бегона нагаравидани мутафаккир исбот карда шудааст;

- хусусиятҳои ҳаракати маорифпарварӣ дар аморати Бухоро таҳти таъсири маорифпарварии Ғарб, хусусан Россия, ҳаёти халқҳои Россия - русҳо ва тоторҳо, инчунин панисломизм ва пантуркизм мушаххас карда шудаанд;

- омилҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ-диниӣ боздошти ҷомеаи даврони Аҳмади Дониш аз рушду тараққӣ дар муҳити иртиҷоии давраи ҳукмронии сулолаи Манғития дар асоси сарчашмаҳои таърихӣю адабӣ ба таври мушаххас муайян гардидаанд;

- умумият ва фарқиятҳои дидгоҳи маорифпарварона ва ислохотхонаи Аҳмади Дониш дар муқоиса бо дигар маорифпарварони асри XIX муайян карда шуда, дар ин раванд ба присипҳои дунявият, илмҳои табиатшиносӣ ва иҷтимоӣ-фалсафӣ таъяс кардани мутафаккир бо

мисолҳои мушаххас нишон дода шудааст;

- омилҳои нӣз доштани ислоҳоти сиёсӣ-иҷтимоӣ дар аморати Бухоро аз нигоҳи Аҳмади Дониш бо сабаби ноухдабароии амирони манғитӣ, муҳити хурофотии дарбор ва аҳолии кишвар, инчунин мушкилоти иқтисодию иҷтимоӣ бо истифода аз маводи нав аз осори мутафаккиру таҳқиқоти муосир мушаххас карда шуда, роҳҳои асосии ислоҳи онҳо дар таълимоти мутафаккир дар қиёс бо намояндагони дигари ҳаракати маорифпарварӣ муайян гардидаанд;

- прогрессивӣ, оӣ аз унсурҳои панисломизму пантуркизм будани ақидаҳои ислоҳотхоҳии Аҳмади Дониш, инчунин таъба андешаҳои миллии ориёӣ кардани ӯ дар ин раванд исбот карда шуда, бо ин васила бартарии афкори Аҳмади Дониш аз таълимоти ҷадидия, ки ақидаҳои аксарияти намояндагони он хусусияти ислоҳталабии динӣ ва зиддимиллӣ доштанд, нишон дода шудааст.

Натиҷаҳои бадастоварда ва хулосаҳои ҷамъбастишудаи диссертатсияро метавон минбаъд барои иҷрои тадқиқотҳои илмӣ дар соҳаи таърихи фалсафа, ҷомеашиносӣ, ахлоқ ва фарҳангшиносӣ, инчунин, ҳангоми таҳия кардани маҷмӯаҳои таълимӣ-методӣ, тавсияҳои илмӣ-методӣ ва курси мухтасари лексияҳо оид ба таърихи фалсафа мавриди истифодабарӣ қарор дод. Илова бар ин, маводи таҳқиқшуда, натиҷа ва хулосаҳои бадастомадаро ҳангоми хондани курсҳои махсус ва тадриси фанни таърихи фалсафаи тоҷик низ истифода намудан мумкин аст.

Автореферат ва мақолаҳои нашрнамудаи муаллиф моҳияти диссертатсияро фаро гирифта, мавзӯ ва муҳтавои онро пурра дарбар гирифта, бо он ҳамоханг карда шудаанд.

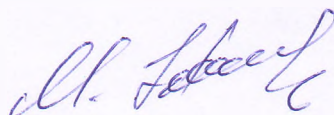
Дар маҷмӯъ, диссертатсияи Раҳмонов Самандар Давлаталиевич дар мавзӯи «Таҳлили муқоисавии ақидаҳои иҷтимоӣ-фалсафии Аҳмади Дониш ва ҷадидия оид ба ислоҳот дар аморати Бухоро» кори илмӣи комилу анҷомёфта мебошад, ки ба ихтисоси 09.00.03 - таърихи фалсафа

пурра мувофиқат дорад ва барои ҳимоя пешниҳод мешавад.

Хулосаи мазкур дар Шуъбаи таърихи фалсафаи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон қабул гардид.

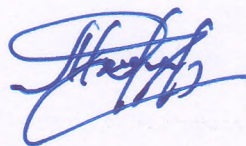
Дар ҷаласа иштирок доштанд 15 нафар, аз онҳо “тарафдор” - 15 нафар, “муқобил”- нест, “бетараф”- нест, суратҷаласаи № 2 аз 04.03.2025 с.

Мудири Шуъба,
номзади илмҳои фалсафа

Шамсов М.Ш.

Котиби ҷаласа:

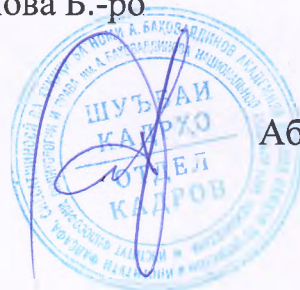

Каримова Б.А.

Имзои Шамсов М.Ш. ва Каримова Б.-ро

тасдиқ мекунам:

Нозири кадри ИФСҲ АМИТ

Абдурахмонзода Б.